

DI SẢN VỊNH HẠ LONG:

TỪ GÓC NHÌN LỊCH SỬ - VĂN HOÁ

NGUYỄN CÔNG THÁI*

Tuyệt hiếm có một thắng tích nào lại hội tụ nhiều yếu tố giá trị đặc biệt hấp dẫn cả về cảnh quan tự nhiên, địa chất, đa dạng sinh học lẫn những giá trị lịch sử văn hoá sâu sắc như di sản Vịnh Hạ Long - di sản duy nhất ở Việt Nam, cho đến nay, đã hai lần được UNESCO công nhận là di sản thiên nhiên thế giới. Vẫn biết rằng sự hiện diện mỗi di sản của nhân loại, dù tự nhiên hay văn hoá, đều hàm chứa những yếu tố giá trị địa lý, nhân văn sâu sắc bởi sự gắn bó mật thiết giữa con người và môi trường sống tự nhiên vốn có. Nhưng, với Hạ Long, thì điều đó càng nổi trội rõ nét. Có thể nói, những giá trị lịch sử, văn hoá đang hiện hữu trên cả một vùng biển đảo rộng lớn này đã góp phần làm cho Hạ Long vốn đã tuyệt vời về cảnh sắc lại càng thêm hấp dẫn, đắm say lòng người. Bởi thế, có người từng nói: "Hạ Long không chỉ là một thắng cảnh mà còn là một

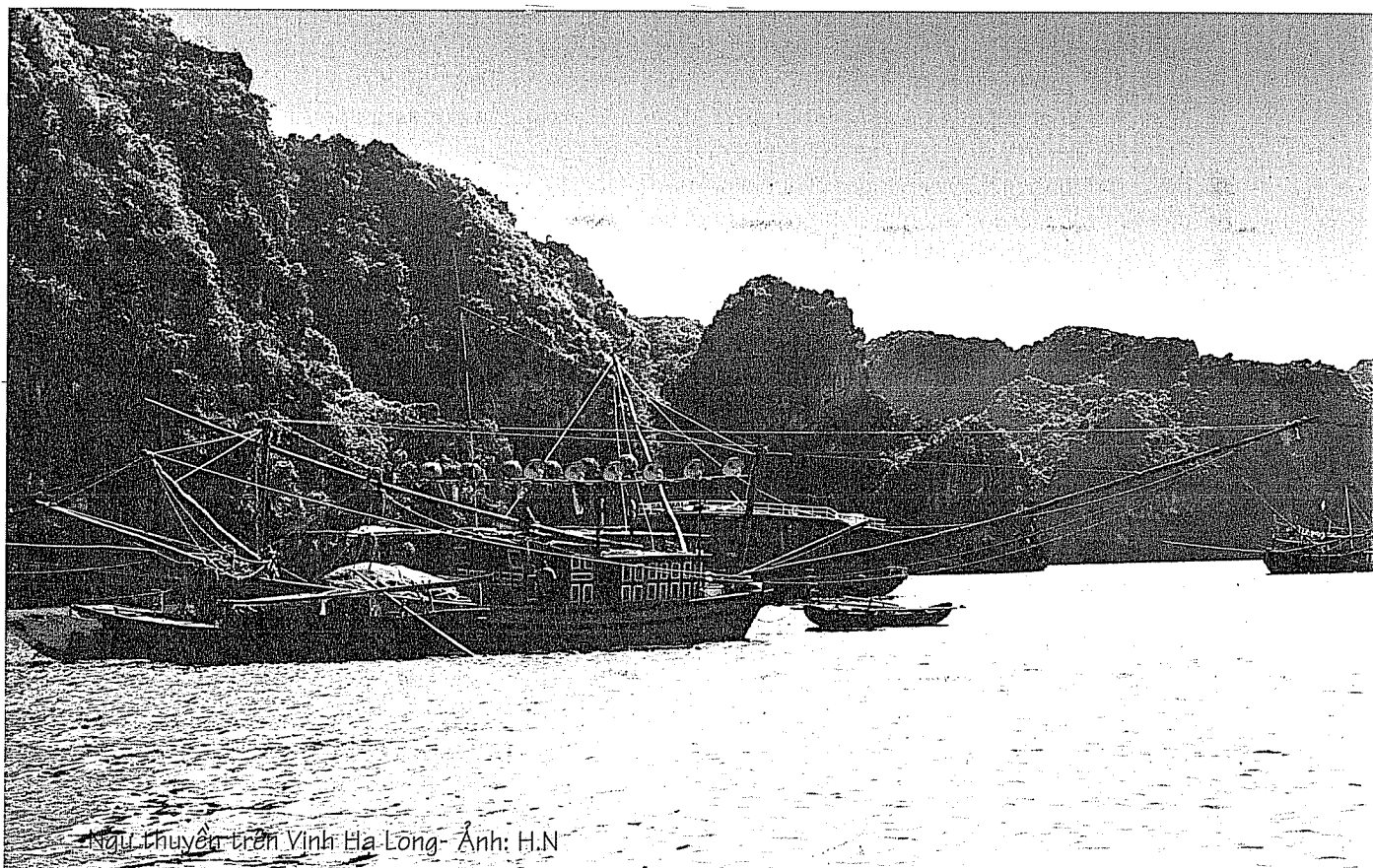
vùng thiên nhiên có lịch sử, có tâm hồn, có buồn vui và hạnh phúc...".

Nếu nói về giá trị lịch sử, văn hoá của di sản Vịnh Hạ Long, điều đầu tiên chúng ta không khỏi tự hào nhắc đến, rằng nơi đây chính là một trong những địa bàn cư trú của người Việt cổ, với một nền văn hoá Hạ Long huy hoàng, đánh dấu bước phát triển quan trọng của nền văn hoá Việt Nam thời tiền sử. Những người phát hiện và chứng minh đầu tiên cho nền văn hoá này là nhà khảo cổ học J.G Anderson (Thụy Điển) và Colani (Pháp) vào năm 1938, với công cuộc nghiên cứu mở đầu tiên tại di chỉ Ngọc Vũng, sau đó là di chỉ Soi Nhụ (hang Soi Nhụ) trên vùng Bái Tử Long. Tại những địa điểm này, người ta đã tìm thấy rất nhiều công cụ, mảnh tước bằng đá, cuội cùng những đồng vỏ ốc nước ngọt. Sự kiện này đánh dấu bước ngoặt quan trọng cho công cuộc tìm kiếm, khai quật và nghiên cứu khảo cổ vùng biển đảo Hạ Long

* PHÓ TRƯỞNG BAN QUẢN LÝ VỊNH HẠ LONG

sau này. Đến những thập niên 60 - 70 của thế kỷ XX, các nhà khảo cổ, sử học Việt Nam lại tiếp tục nghiên cứu, làm sáng tỏ thêm nhiều vấn đề về thời tiền sử của khu vực này. Cho đến nay, chúng ta đã phát hiện được hàng loạt các di chỉ nằm rải suốt trong khu vực di sản Vịnh Hạ Long, từ Tuần Châu ở phía Nam ngược lên khu vực đảo Ngọc Vòng, đảo Vân Hải, cho tới mãi vùng ven biển cực Đông Bắc của Việt Nam - theo những phát hiện đó, vùng Vạn Ninh, Trà Cổ mệnh mông sông nước, xưa kia, đều là địa bàn cư trú của người tiền sử Hạ Long, với hàng chục di chỉ khảo cổ quý giá được phát hiện. Ngay tại khu vực trung tâm di sản thiên nhiên thế giới Vịnh Hạ Long, gần đây chúng ta cũng đã phát hiện khá nhiều dấu tích còn lại của những cư dân thời tiền sử Hạ Long tại động Mê Cung, hang Tiên Ông, hang Bồ Nâu, động Thiên Long... ở đây, hiện còn tồn tại hàng chục khối vỏ ốc suối nước ngọt (Melina) và vỏ ốc núi (Cylophenus) cùng với một số loài nhuyễn thể nước ngọt khác, tạo nên một địa tầng văn hoá hang động khá phong phú, hấp

dẫn. Đặc biệt, tại các địa điểm này, còn tìm thấy một số xương động vật có vú đã hoá thạch. Đó chính là những tàn tích sinh hoạt còn sót lại của người tiền sử Hạ Long. Những di chỉ ở đây được xác định có niên đại khá sớm, thuộc thời trung kỳ đá mới, cách ngày nay 7.000 - 15.000 năm. Điều đặc biệt là, các di chỉ khảo cổ học thuộc thời tiền sử Hạ Long, đã được phát hiện, có mặt hầu hết các nơi trên Vịnh, chứng tỏ một qui mô rộng khắp, thể hiện sự phát triển rực rỡ, liên tục của một nền văn hoá mang đậm sắc thái của cư dân vùng biển đảo, có ý nghĩa quan trọng góp phần vào quá trình hình thành nền văn minh Việt cổ. Những phát hiện về khảo cổ học trong thời gian gần đây ở các di chỉ Ba Vũng (Vân Đồn), Hòn Hai - Cô Tiên (Hạ Long), Đầu Rằm (Yên Hưng)... đã chứng minh rõ thêm điều đó. Cho đến nay, chúng ta cũng đã nhận thức được lịch sử một nền văn hoá từ hơn một vạn năm cách nay, với 3 giai đoạn phát triển kế tiếp nhau là: Văn hoá Soi Nhụ, Văn hoá Cái Bèo và Văn hoá Hạ Long.

Không chỉ dừng lại ở những phát hiện về một nền văn hoá tiền sử phát triển đầy rực rỡ và bản sắc, kết quả nghiên cứu của các lĩnh vực khoa học đã ngày càng khẳng định Vịnh Hạ Long còn chứa đựng biết bao điều kỳ diệu khác. Hạ Long xưa được ví như một pho sử lớn, ghi nhận nhiều sự kiện lịch sử - văn hoá nổi tiếng của dân tộc đã từng diễn ra ở đây suốt từ thời kỳ phong kiến cho đến thời kỳ cận hiện đại. Có thể kể đến khu vực thương cảng Vân Đồn, một thương cảng cổ xưa nhất của Việt Nam, đã hình thành và phát triển phồn thịnh hàng mấy trăm năm, suốt từ thời Lý đến các thời Trần, Lê, Mạc sau này. Ngày nay, dấu tích về cụm thương cảng này vẫn còn tìm thấy khá phong phú, dày đặc tại các vùng đảo Cống Đông, Cống Tây, Vân Hải, Quan Lạn... (thuộc huyện đảo Vân Đồn). Những bến thuyền cổ Cống Đông, Cái Làng, Cống Cái, Con Quy, Cái Cống, Cống Yên, Cống Hẹp... nay như đã được thổi hồn thức dậy, sáng tỏ bởi những kết quả khảo sát, nghiên cứu của các nhà khoa học lịch sử - khảo cổ. Hàng vạn mảnh gốm sứ đặc trưng cho các thời kỳ Lý, Trần, Lê, Mạc... cùng nhiều hiện vật có giá trị lịch sử, văn hoá, nghệ thuật khác, được phát hiện tại các khu vực này, là bằng chứng tin cậy về những thời kỳ tồn tại, phát triển của một thương cảng Vân Đồn xưa - nơi từng diễn ra những hoạt động buôn bán, trao đổi kinh tế sôi động, sầm uất giữa quốc gia Đại Việt với các nước trong khu vực Đông Nam Á và thế giới đương thời. Đây cũng là một địa chỉ hấp dẫn đặc biệt đối với các nhà nghiên cứu gốm sứ cổ trên thế giới, nhất là ở các nước trong khu vực. Ở khu vực thương cảng Vân Đồn, bên cạnh dấu tích đồ sộ của các thuyền cổ ngày nay chúng ta còn phát hiện khá nhiều dấu tích của các công trình văn hoá xưa như: Đình, chùa, đền, miếu, tháp... Chỉ riêng ở khu vực đảo Thừa Cống (Thắng Lợi) đã có đến 5 ngôi chùa và một ngọn bảo tháp thời Trần, được xây dựng với qui mô lớn, bằng gạch trang trí hoa văn hình rồng, hoa lá... rất đẹp. Trong 5 ngôi chùa ở đây, có chùa Lấm, là một ngôi chùa được xây dựng qui mô to lớn, bề thế không kém gì các ngôi chùa ở trong đất liền. Chùa đặt trong thung lũng trên núi cao, mặt bằng rộng, phía dưới là một vũng lớn có cầu cảng thuận tiện cho tàu cập bến. Điều đó, chứng tỏ thương cảng Vân Đồn xưa không chỉ là một trung tâm giao lưu kinh tế, mà còn là một trung tâm giao lưu văn hoá mạnh mẽ giữa Việt Nam với nước

ngoài. Việc xây dựng các công trình văn hoá, tín ngưỡng ở đây, vừa phục vụ cho nhu cầu cộng đồng ngư dân bản địa, vừa phục vụ cho thương gia các nước khi qua lại... Không chỉ có vậy, Vân Đồn-Hạ Long còn được khẳng định là một địa bàn chiến lược quan trọng, ở vùng Đông Bắc Tổ quốc, trong trường kỳ đấu tranh giữ nước. Nơi đây đã in dấu nhiều sự kiện lịch sử. Từ câu chuyện huyền thoại về đàn rồng mẹ, rồng con xuống trần gian giúp người Việt đánh giặc ngoại xâm, đến những chiến công oanh liệt của cha ông ta trong các cuộc chiến đấu giành và giữ gìn nền độc lập của đất nước. Năm 1287, dưới sự chỉ huy của phó tướng Trần Khánh Dư, quân dân vùng Đông Bắc thời Trần đã làm nên chiến thắng Vân Đồn - Cửa Lục, chặn đánh, đốt cháy toàn bộ đoàn thuyền lương do tướng giặc Trương Văn Hổ cầm đầu, góp phần quan trọng vào Chiến thắng Bạch Đằng mùa xuân năm 1288, đập tan mưu đồ xâm lược của đế quốc Nguyên Mông đối với đất nước Đại Việt. Ngày nay, ở vùng đảo Quan Lạn - Vân Đồn đẹp đẽ, thơ mộng vẫn còn lưu truyền khá nhiều câu chuyện hấp dẫn về sự chỉ huy tài tình của người anh hùng dân tộc Trần Khánh Dư và tinh thần chiến đấu anh dũng, bất khuất của nhân dân trong vùng. Bên dòng sông Mang lịch sử, nơi diễn ra trận đánh năm xưa, nay còn nhiều dấu tích đền, chùa, nghề, miếu do nhân dân dựng nên để tôn thờ những người có công dựng nước và giữ nước. Một cụm di tích lịch sử, văn hóa trên đảo có ý nghĩa đặc biệt về nghệ thuật kiến trúc và giáo dục truyền thống, đã được Nhà nước xếp hạng, trong đó có di tích đình, chùa Quan Lạn, nghề thờ Trần Khánh Dư: Hàng năm, cứ vào ngày 18/6 (dương lịch), nơi đây lại diễn ra một lễ hội sôi động, mang đậm bản sắc cư dân vùng biển đảo, vừa mang giá trị văn hoá truyền thống sâu sắc, vừa khơi dậy niềm tự hào về chiến công oanh liệt của cha ông ta thuở trước.

Trong câu chuyện về những giá trị lịch sử văn hoá Vịnh Hạ Long, không thể không nhắc đến cụm di tích núi Bài Thơ. Ngọn núi cao nhất trong khu vực Hạ Long này, tựa bức tường thành sừng sững, ôm ấp, che chở cho người dân thành phố Hạ Long, còn lưu giữ bên vách núi một Bài Thơ bất hủ của vị hoàng đế - thi sĩ Lê Thánh Tông khi ông đến vùng biển An Bang duyệt võ, tuần du vào năm 1468 và bài thơ của chúa Trịnh Cương (viết 261 năm sau đó). Nhiều thi sĩ, danh nhân sau này, khi đến đây, xúc

động trước cảnh sắc Hạ Long, cũng đã theo người xưa, làm thơ khắc trên vách núi. Cũng tại đây, ngày 01/5/1930, lần đầu tiên người dân Hòn Gai được chứng kiến lá cờ đỏ búa liềm, xuất hiện trên đỉnh núi, báo hiệu thời kỳ đấu tranh oanh liệt và thắng lợi của giai cấp công nhân vùng mỏ dưới sự lãnh đạo của Đảng Cộng sản Đông Dương (nay là Đảng Cộng sản Việt Nam). Phía Đông Bắc núi Bài Thơ, ngôi chùa Long Tiên, với những công trình kiến trúc in đậm nét kiến trúc đặc sắc thời Nguyễn. Phía Tây Nam núi là đền thờ Trần Quốc Nghiễn, người con trai cả của Hưng Đạo Đại vương Trần Quốc Tuấn, đã có công đánh giặc ở vùng Đông Bắc. Đây là cụm di tích lịch sử văn hoá có ý nghĩa bổ sung cho khu vực Vịnh Hạ Long nhiều giá trị đặc biệt. Xin lưu ý thêm rằng, núi Bài Thơ vốn xưa có tên gọi núi Truyền Đăng. Nhiều nhà nghiên cứu lịch sử, văn hoá, khi tìm hiểu chùa Long Tiên, đã thấy hé mở những thông tin về sự xuất hiện khá sớm một trung tâm Phật giáo tại địa bàn này. Đây là một câu chuyện thú vị mà chúng tôi xin được trở lại sau này. Trong tương lai, tuyến tham quan du lịch núi Bài Thơ sẽ được tổ chức tốt hơn nữa để du khách có dịp chứng kiến những chứng tích lịch sử và chiêm ngưỡng toàn cảnh vẻ đẹp hùng vĩ, hoành tráng của Vịnh Hạ Long.

Trong thời kỳ kháng chiến chống Pháp, chống Mỹ, vùng Vịnh Hạ Long cũng chứng kiến nhiều sự kiện lịch sử trọng đại. Trên Vịnh Hạ Long, ngày 24/3/1946, Bác Hồ đã gặp đại diện chính quyền Pháp ở Đông Dương để bàn bạc việc ký hoà ước chính thức thay cho Hiệp định Sơ bộ ngày 6/3/1946, thể hiện sự lãnh đạo tài tình của Người khi vận mệnh Tổ quốc "ngàn cân treo sợi tóc". Ngày 5/8/1964, Vịnh Hạ Long lại chứng kiến chiến công đầu tiên của quân và dân miền Bắc, bắn rơi 2 máy bay và bắt sống tên giặc lái đầu tiên của Mỹ trong cuộc chiến đấu chống chiến tranh leo thang đánh phá miền Bắc XHCN của đế quốc Mỹ. Vịnh Hạ Long còn là nơi ghi dấu biết bao chiến công, cùng sự hy sinh anh dũng, thầm lặng của các

chiến sỹ hải quân nhân dân Việt Nam trong những năm chống Mỹ. Những địa điểm tập kết, xuất phát trên Vịnh của các "con tàu không số" chi viện cho quân dân miền Nam đánh giặc. Những căn cứ chiến lược trên Vịnh, như động Hang Quan (khu vực Cống Tây), là quân cảng bí mật một thời của hải quân ta, nơi xuất phát con tàu phóng ngư lôi đánh tàu Ma-đốc (Mỹ) ngày 3/8/1964... Tất cả đều đã trở thành những địa chỉ đồ quý giá, có ý nghĩa giáo dục, nhắc nhở các thế hệ hôm nay và mai sau hãy luôn nhớ về những chiến công oanh liệt, đức hy sinh cao cả của các thế hệ cha anh vì nền độc lập tự do của Tổ quốc.

Hiện nay, trong xu thế phát triển các loại hình du lịch văn hoá- lịch sử, với di sản Vịnh Hạ Long, bên cạnh việc bảo vệ và khai thác tốt những giá trị, tiềm năng tự nhiên to lớn của di sản, chúng ta cần phải thực sự quan tâm đến việc giữ gìn, khai thác và phát huy có hiệu quả những giá trị về mặt văn hoá - lịch sử, nhân văn của di sản Vịnh Hạ Long. Đó cũng chính là một nhiệm vụ quan trọng cần được quan tâm giải quyết trong quá trình nghiên cứu xây dựng quy hoạch tổng thể bảo tồn, khai thác phát huy giá trị Vịnh Hạ Long. Theo đó, cần phải đầu tư xây dựng những tuyến tham quan du lịch để du khách có thể tiếp cận được những giá trị lịch sử - văn hoá đa dạng hấp dẫn như: các di tích lịch sử, kiến trúc đình, chùa, đền, miếu trên đảo, dấu tích thương cảng Vân Đồn xưa, các điểm hang động có di chỉ khảo cổ tiền sử, những cư dân làng chài trên Vịnh với nét văn hoá truyền thống độc đáo của vùng biển Hạ Long... Quần thể những địa chỉ đó chắc chắn sẽ hợp thành một "Công viên lịch sử, văn hoá" hấp dẫn trong khu di sản. Đã đến lúc chúng ta cần nhận thức rằng: Việc đầu tư nghiên cứu, bảo vệ, khai thác phát huy những giá trị lịch sử, văn hoá Vịnh Hạ Long là một việc làm hết sức cần thiết, bởi điều đó sẽ góp phần làm tăng sự hấp dẫn vốn có của du lịch Hạ Long.

N.C.T

SUMMARY: Ha Long Bay is a heritage of significant historical, cultural value with lots of physical and spiritual vestiges of Vietnamese nation from the pre-history up to now. Therefore having full awareness of these values to preserve and display them is required task during the protection, utilization, and display of Ha Long bay heritage.

(NGUYEN CONG THAI)